

Gondolatok a körösrévi fazekasságról

Számos témája van a kutatónak, amelyhez vissza-visszatér, igyekszik jobban megismerni, és mélyebben behatolni a problémakörbe. Ezek közé tartozik az én esetemben a körösrévi fazekasság.¹ Bár többször „faggatóra fogtam“ önmagam, mai napig sem tudom pontosan, mi az oka e vonzalmamnak. Talán az, hogy Körösréven láttam először fazekast korong mellett ülni és mintegy varázsütésre, pillanatok alatt a nyers agyagból pompás mivű korszót formálni! De nem. Ezt a csodát — mert azóta akárhányszor látom, ámulattal és csodálattal bámulom — első ízben három évtizeddel ezelőtt, a Fekete-Körös völgyében nyílt alkalmam szemlélni. Lehet, hogy vonzalmam abban gyökerezik, hogy itt lehettem tanúja először, szinte szemmel láthatóan, e mesterség apáról fiúra való átadásának. Itt láttam először — és azóta sem máshol — egymás mögé ácsolt korong mellett ülni apát és fiút, az öreg Domokos Mihály bácsit és fiát, Sándort. Szinte egy ütemre pörgött a korong, és a felsőről a kezük alól nőtt ki a hajszálpontosan egyforma szilke. Akkor még nem tudtam, csak később jöttem rá, hogy a pontos arányokat, azonos méreteket valójában az „érezésből“ egyformára szakitott rögök határozzák meg. De különösen vonz a révi kanták utolérhetetlen, egyedülállóan világító fehérsége, a korszók barokkos díszítménye, eredetük, és minden bizonnyal jelentős volt egykori tanárom, Gunda Béla ösztönzése is a révi fazekasság monografikus feldolgozására. Ezek és egyebek magyarázzák, hogy a révi fazekasság visszatérő témám mindaddig, míg a teljesség igényével fel nem dolgozom.

Ezúttal azonban nem a révi fazekasság bemutatásával, történeti fejlődésével kívánok foglalkozni, hanem egy eddig még nem érintett oldalával: gazdasági-társadalmi-egészségügyi vonatkozásaival és jövőjével.

Egyik, négy-öt évvel ezelőtti kiszállásom alkalmával megdöbbenett a felismerés, hogy egyik-másik régi ismerősöm, jó adatközlőm mennyire megöregeedett, sok teherhordáshoz szokott teste megrokkant, nemes ívű korszót formáló keze reszket. Szilágyi Sándor, aki arról volt nevezetes, hogy nincs olyan különleges formájú edény, amelyet meg ne tudna mintázni, súlyosan megbetegedett. Akkor fogant meg bennem — talán a tizenkettedik órában — egy szociográfiai felmérés gondolata. Azóta Szilágyi Sándor, Gavriluț Lazár, Boer Toader, Halász Ferenc, Méhesz-Géczi János és számos más fazekas elhunyt.

Mindezek ellenére még ma is 31 fazekas él Körösréven. Közülük hat nő. Ez utóbbi meglepő, viszonylag új jelenség, értékelésére később vissza fogok térni. Maradunk egyelőre a férfi fazekasnál. Huszonöt élő fazekas! Szinte látom az olvasó csodálkozó tekintetét. Mi okozza túlzott aggodalmam? Hiszen szinte szemünk előtt szűnnek meg híres fazekasközpontok. Bevallom, e viszonylag magas fazekaslétszám mellett még némi fellendülés is észlelhető Réven. És mégis, aggodalommal vizsgálom az itteni fazekasság jövőjét.

A XIX. század végén 50 fazekast tartottak nyilván Réven.² A század első felében még komoly fellendülés mutatkozik. Hasas János, a ma 70 esztendőes fazekasmester szerint 1929-ben, a híres feketetői nagyvásáron 130 kocsi képviselte a révi fazekasokat. Barbu Slătineanu 1937-es statisztikai felmérése 90 fazekasról ad számot, Biharkristyoron ugyanez évben 40, Lehecsényben 120 fazekas élt.³ A második világháború után számuk fokozatosan csökkent. A gyári termékek sok piacról kiszorították a cserépedényt. A fazekasok számára új, kedvezőbb munkalehetőségek kínálkoztak. Szerepet játszott az is, hogy ha szervezett dolgozókká váltak, öregységükre nyugdíjhoz jutottak, de könnyebben tudták taníttatni, gyermekeiket is.

A fazekasság valaha nem volt jövedelmező foglalkozás. Nehéz, fáradságos munkával, az egész család közreműködésével lehetett a legszükségesebbeket előteremteni. Érthető, hogy amint munkalehetőség kínálkozott a környéken, sokan felhagytak az egészségre káros, rosszul jövedelmező mesterséggel. Legtöbbször a községükben működő Ceramica gyárban, az élesdi Refractara üzemben, a son-

kolyosi bányában helyezkedtek el. Mások szülőfalujuktól távol eső helységekből kerestek munkát. Nem érdektelen, hogy valamennyien az agyagiparral rokon szakmában helyezkedtek el Tordán, Kolozsváron vagy Ploiești-en. Eltávozásukat sohasem tartották véglegesnek. Két-három-négy év után közelebb húzódtak családjukhoz, mint ahogyan nem váltak hűtlenné ősi mesterségükhöz sem. Szabad idejükben, vagy míg új állást kaptak, időlegesen vissza-visszatértek a koronghoz.

Aki közelebből ismeri a fazekasok életét, munkáját, csodálkozással nyugtázza ezt a szívós ragaszkodást. A nyersanyag kitermelése, hazaszállítása, előkészítése az *agyag gurgoldása és szelése* (ami télen-nyáron a szabadban történik), az *agyag meggyúrása és röögőbe szakítása* nehéz testi munka. A korong hajtása, a *formázás* ugyancsak erőkifejtést kíván. A félig kész edény szárítása hűvös időben és télen a műhelyben, a lakásban történik. A nagy páratartalmú levegő az izületek, a mázban lévő szilíciumpor belégzése a tüdők megbetegedését okozhatja. A műhelyben és a napon szárított edények kihordása az égetőkatlanhoz, a *püstőhöz* újabb erőfeszítést kíván a család valamennyi tagjától. A fa beszerzése az égetéshez, mázozás esetén a második égetés újabb költséget és munkát igényel. Csak ezek után kerülhet a kecses korszó, kanta, gölöncs pár lejes áron a vevőhöz. Évtizedekkel ezelőtt a fazekas, ha volt lovasszekere, 10-15 napos útra indult, s faluról falura, piacról piacra járva kereste meg az évi szükségletnek megfelelő gabonát, pénzt. Akinek nem volt lova, vagy maga vitte a hátán, rúdon, ahogyan csak tudta, a korszókat, kantákat, vagy fuvarost fogadott. Az öreg fazekasok még ma is meg tudnak nevezni 12-13 fuvarost, akiknek a cserépedény szállítása, eladása volt az alapfoglalkozásuk. A fuvaros a fazekással maradt, míg el nem adták az árut. A lovakat a fazekas tartozott ellátni. A jövedelem negyedrésze a fuvarost illette, háromnegyed része a fazekasé volt. Aki nem kívánt időt tölteni az eladással, „kofát” bízott meg. Régen sok volt a kofa, nő, férfi egyaránt. Később részben rongybegyűjtőknek adták át az edényeket értékesítés végett. Jelenleg nagyobb-részi az asszonyok foglalkoznak az árusítással.

Sokszor, mikor kezembe vettem egy-egy szép vonalú *vászonkantát*, *himes korszót* a piacon, amelyért 5-6 lejt kértek, elgondolkoztam, mi is van e pár lejjel megfizetve? Valóban. Nem meglepő, ha ma, amikor kedvezőbb munkalehetőségek kínálkoznak, a fazekas más pályára szánja a fiát.

Fentebb utaltam a mesterség apáról fiúra szállásának tényére. A közelebbi vizsgálódás azt mutatja, hogy a mesterség egyenes vonalú öröklése nem kizárólagos. Egyik fazekas a nagybátyjától, másik az apósától sajátította el a korongolás művészetét, s kettő akadt a községben, aki ismerősöktől, amint ők mondják: „a faluból” lesték el az agyagművességet. Viszont tagadhatatlan tény, hogy a hagyományos edények készítését igazán csak az tudja, aki gyermekkorától naponta látta, gyakorolta. Ma Réven a 25 férfi fazekas közül 17 dolgozik ténylegesen. Három betegnagyjában van, öt ipari dolgozó lett, és teljesen felhagyott az agyagmunkával. Valamikor Körösrév ún. *vászonkantáiról*, a vizet hidegen tartó, fehér alapon fekete díszes máz nélküli edényeiről volt ismeretes: himzővel (4-5 soros dísznősértékből viaszba fogott ecsetféle) ékített, vonalas díszítményű kanta és száruval írott barokkos rajzú kompozícióba fogott, ősi elemeket őrző korszó volt ismeretes. Ezeket tartják ma is hagyományos, ősi révi edényeknek. A két világháború között kezdték el az edények mázozását: előbb egyszínű zöld vagy bordó ólomház felülettel, később szintelen mázzal, ami alól újszerű virágdekoráció tűnik elő. A század harmadik évtizedében kezdett elterjedni a gyermekjátéknak szánt *gölöncs és figura*. A gölöncs kezdetben egészséges szellemben alakult, a nagy edény kicsinyített mása volt. Ez részben ma is fennmaradt. Később azon igyekeztükben, hogy a kis edények minél „kapósabbak” legyenek, a fazekasmunkától idegen, színes olajfestékekkel vonták be, és még színesebb virágokkal ékítették. Ma leginkább olyan gyermekjátékokat készítenek, amelyek kevés mesterségbeli tudást igényelnek. Ezek a gipszformába préselt, olajfestékkel színezett, változatos figurák nem mondhatók hagyományosnak vagy a régi stílus folytatásának, de még csak modernnek sem, giccses csecsebecsék. A kofák szerint ez iránt „mutatkozik” a legnagyobb igény. A fentiek mellett két újabb törekvésről számolhatunk be. Az egyik ugyanazon téves úton halad, mint a már vázolt gölöncs és figura. A már kétszer égetett, egyszínű, mázas korszókat „ügyeskedő” asszonyok színes olajfestékekkel, virágmotívumokkal borítják be. A másik, egészségesebb irányzat igyekszik a korondi bokállal versenyképes tenni a révi edényt. Ez utóbbiból, amikor nem utánozza szolgai módon amásokat, hanem arra törekszik, hogy díszedényé alakítsa ki egy letűnt kor használati tárgyait, esetleg sikerülhet a régi stílus folytatásaként valami új létrehozása.

A szó igazi értelmében vett fazekasmunkát Réven ma már csak hét férfi végzi. Valamennyien apjuktól tanulták a mesterséget: a 71 éves Piroska Mihály

bácsi, aki ma is kizárólagosan máz nélküli fehér edényt készít, s aki — akárcsak évtizedekkel ezelőtt — gyalogosan jár be feleségével a barátkai piacra. A fentiek közül a fehér és mázas edény mellett gölöncsöt és játékgfigurát harman tudnak készíteni. Ezzel szemben akad olyan „fazekas“, aki vagy kizárólag a gölöncs, vagy csak a figura formázását ismeri. Méhész-Géczi Imre és Szilágyi Mihály a gölöncs mellett a tányér korongolásához is ért. Érdekes, hogy éppen ők nem foglalkoznak a termékek égetésével, ezt másokra bízzák, vagy így adják át a félig kész terméket azoknak, akik aztán befejezik és értékesítik őket. Négy éve halt meg Kovács János, akit a legügyesebb gölöncskészítőnek tartottak Réven. Egy nap alatt 500 darabot is kikorongolt.

A nők nem véletlenül kezdtek el hivatásszerűen foglalkozni fazekassággal. Valamennyinek férje volt fazekasmester, esetleg ő maga fazekaslány vagy fuvarosfeleség. A nők számára ez általában teljes idejüket betöltő tevékenység, ami után adót is fizetnek, hogy beteg- és öregségi nyugdíjat élvezzenek. Egyedül Piroska Plonka nem adta fel állását. Valamennyinek elsődleges feladata a fazekastermékek eladása. De olyan is akad, aki kizárólag ezzel foglalkozik. Mások emellett a fazekasoktól vásárolt kész, kiégetett gölöncsöt meg is pingálják. Egyesek vállalkoznak az agyag előkészítésére, és kiégetik a félkész árut. Egyedül Seres Mária — maga is fazekaslány — ül a korong mellé. A gölöncsöt, korsót félkészen veszi, pingálja, maga égeti, majd eladja.

A férfi fazekasok közül öten betöltötték hetvenedik életévüket. Nagyon kérdéses tehát: meddig tudnak még dolgozni. Öten közülük a hetedik, illetve a hatodik évtizedben járnak, csupán kettő fiatalabb fél évszázadnál. De ők is közelebb járnak az ötvenhez, mint a negyvenhez. Amint fentebb utaltam rá, több fazekas dolgozott az iparban. Ezek közül négynek van ipari nyugdíja. Szövetkezeti nyugdíjat élvez egy fazekas, és idővel elnyeri egy másik is. Három betegnyugdíjast tartanak nyilván. A ma még termelésben dolgozók természetesen nyugdíjassá válhatnak, ha elérik e korhatárt. Ama fazekasok közül, akik kizárólag mesterségüknek élnek, és megfelelő adóilletéket fizettek, egy nyugdíjas, négynek a jelenlegi befizetések alapján lesz nyugdíja. Két idős fazekas — Domokos Mihály és Piroska Mihály — előrehaladott kora miatt nem szánta rá magát az illetékek befizetésére, és ma hetvenegynéhány évesen még dolgoznak, piacra is eljárnak.

Megvizsgáltam az utódlás kérdését. Hány fazekasutód van a családban, lesz-e kinek átadni a stafétabotot? Ez a kérdés feleletre vár. A számos fiúutód közül egyetlenegy ismeri ténylegesen a mesterséget: Domokos Sándor. Ő maga is meghaladta a negyvenet. Évekig ipari dolgozó volt, de szabad idejében szívesen foglalkozott fazekassággal. Most betegnyugdíjban van, ennek következtében, még ha telme is erejéből, hogy időnként dolgozzon, nem teheti, mert elveszítene betegnyugdíját. Ekképpen rá mint elkövetkező fazekasra nem számíthatunk. Méhész G. Ferenc fia szívesen segít szabad idejében édesapjának, aki még dolgozik. Ő azonban váltóór a vasútnál, ebben látja jövője biztosítását. Egyelőre az utódlás lehetőségét két ifjú igéri: Méhész-Géczi Sándor és Hasas János fiai. Mindketten most tanulják a mesterséget. Gölöncsöt és figurákat készítenek, de megvan bennük az igyekezet, hogy a szakma minden fogását elsajátítsák. Nem véletlen, hogy épp ők jutottak erre az elhatározásra. Hasas János hosszú évek óta külső munkatársa a nagyváradi Arta Crișana Szövetkezetnek. Ma már nyugdíjas. Felesége, valamint Méhész-Géczi Sándor jelenleg tsz-tag.

A jövőről szólva el kell egy kissé időznöm az alkotó és a vásárlóközönség kapcsolatának kérdése mellett. Valamikor fazekas és vevő viszonya közvetlen volt. A mesterek ismerték környékük népének, valamint a távolabbi területek lakóinak ízlését, igényeit. Edényeik mindennapi használati tárgyak voltak. Mi a helyzet ma? Ismerik-e a fazekasok a modern élet szülte új igényeket? Tudtak-e az új igényekhez alkalmazkodni? Létrehoztak-e olyan, használatra alkalmas cserépféleséget avagy dísz tárgyat, amely megőrizve régi stílusjegyeket, a még élő népi közösségi díszítőelemeket, korszerűnek mondható? Sajnos, e kérdésekre nem tudunk egyértelmű igennel válaszolni.

A falusi lakosság ma is szép számmal igényli a régi fazekasárut. A nagyváradi, élesdi, telegdi, barátkai hetipiacokon, sőt, távolabb: Margittán, Szilágy-somlyón, a tavaszi és őszi feketetói és bánffyhungyadi nagyvásárokon még ma is fellelhető a régi révi fehér kerámia. 1964 óta a nagyváradi Arta Crișana Szövetkezet rendel, átveszi és értékesíti a hagyományos szellemben fogant fazekasárut. A szövetkezet bekapcsolódásával megszakadt a termelő és vevő közötti közvetlen viszony. Az új vásárlóközönség igényváltozását, a korszerű követelményeket a szövetkezet volna hivatott tolmácsolni, ebben látnánk a szövetkezet tervező osztályának irányító szerepét.

De mit tettek a helyi szervek az utánpótlás és a korszerű igényeket kielégítő újabb stílus kialakítása végett? A Körösvidéki Múzeum néprajzi osztálya és a Népi Alkotások Háza számos értekezletet tartott a népi alkotókkal, elsősorban a fazekasokkal, a felmerülő problémák megismerése és megoldása, valamint a hagyományok iránti helyes magatartás kialakítása érdekében. Ezt a célt szolgálták a kétvétenként megrendezett népi művészeti kiállítások, később az eladással egybekötött évi népművészeti tárlatok. A következetes szelekció mind a kiállítások alkalmával, mind pedig a szövetkezeti megrendelések útján — részben — sikerült a népi alkotókkal megértetni, mi az, amit az etnográfusok, művészek, szakemberek hagyományosnak, értékesnek, követésre méltónak tartanak. Az iparendelőly elnyeréséhez bemutatott mintadarabok esetében ugyanezek az elvek érvényesültek. Nemegyszer tanácsoltak el a váradi piacról olyan kofákat, akik előzetesen nem engedélyezték, giccses tömegcikk árusításával próbálkoztak. Sajnos, ez a dicséretes szándék nem mindig és nem minden piacon érvényesült. Így az Agevacoop megrendelési és értékesítő szándékában sem.

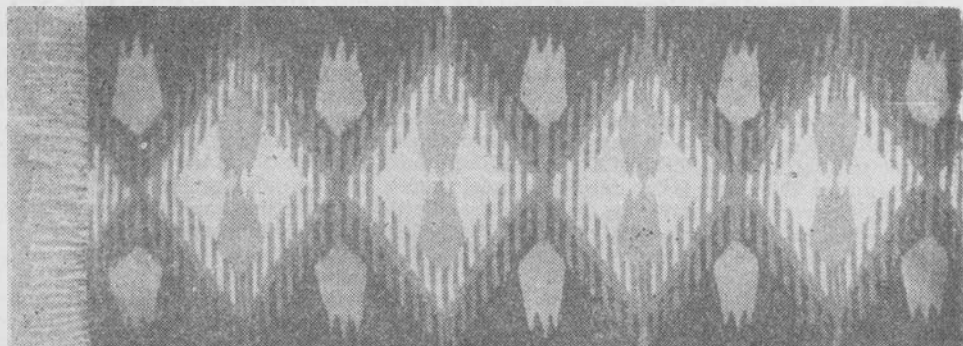
Két évvel ezelőtt a biharkristyori kísérlethez hasonlóan, Körösréven is létesítettek az iskola mellett fazekas osztályt. Ifjakat azonban nem sikerült megnyerni az ügynek; akik beiratkoztak, nem bizonyultak kitartónak. Mindkét osztály megszűnt. Most Petru Groza városban van ilyen irányú kezdeményezés.

E borúlátó cikk nem kíván lélekharang lenni. Ellenkezőleg, úgy vélem, nincs minden veszve. Még számos kiváló fazekas él Körösréven. Nemcsak fellelhető a régi, hagyományos kerámia, amit sok helyütt a múltból támasztanak fel, hanem ma is többen művelik magas, művészi színvonalon. S ami a legfontosabb: van két-három ifjú, aki hajlandó kitartani e tevékenység mellett, minden bizonytal addig, míg érezni fogja, hogy értékeli munkáját. Ha ez megvalósul, talán többen is csatlakoznak hozzájuk. De ehhez az szükséges, hogy az alkotók, az értékesítők és vásárlók között szorosabb kapcsolat jöjjön létre, felismerjék korunk, a modern idők embereinek igényeit, hogy a nemes, ősi jelleg megtartásával, a régi folytatásaként valami újat, a mai igényeknek megfelelő szépet és hasznosat tudjanak létrehozni, ami — akárcsak a régi — tömegméretekben értékesíthető legyen.

Mózes Teréz

JEGYZETEK

1. Fl. B. Florescu—T. Mózes: *Centrele de ceramică din regiunea Crișana*. Oradea, 1967. — T. Mózes: *L'ornementation de la céramique populaire de pays de Cris. Studii și cercetări de istoria artelor*. Arta plastică, 1970. 1. — T. Mózes: *Ceramica populară din Țara Bihariei, zilele folclorului Bihorean*. Oradea, 1973. 63—76. — Mózes Teréz: A körösrévi és báródi fazekasságról. In: *Népismereti dolgozatok 1976*. Buk., 1976. 97—102.
2. Kresz Mária: *Magyar népi cserépedények kiállítása a Néprajzi Múzeumban*. Néprajzi Értesítő, 1961. 24.
3. Barbu Slătineanu: *Ceramica românească*. Buc., 1938. 196.

Kozma Erzsébet faliszőnyege